

RECENZE

Kuře Josef. Co je eutanazie: studie k pojmu dobré smrti. Praha: Academia, 2018, 297 s.

„Každý den racionálně uvažující lidé na celém světě prosí, aby jim bylo dovoleno zemřít. Někdy prosí druhé, aby je usmrtili. Někteří z nich už umírají, mnozí z nich ve velkých bolestech. Jiní z nich chtějí zemřít, protože nejsou ochotni žít jediným způsobem, který jim zůstal.“¹ Téma eutanazie lze označit za vědecký i kulturně-sociologický evergreen. Bezpochyby se jedná o jedno z témat, které doprovází existenci lidstva a jeho význam neutichá, ba naopak se jedná o téma zasahující do medicíny, práva, filosofie, etiky či sociologie a dotýká se každého jednotlivce.

Hluboké kořeny prohibice eutanazie dokládá samo znění *Hippokratovy přísahy*, jež lékařům eutanazii zapovídá slovy „*Nedám nikomu smrtící prostředek, ani kdyby mne o to žádal, ani k tomu nikomu nedám radu.*“ Toto pravidlo určovalo limity lékařství pro více než dvě tisíciletí, v nedávné době však došlo vlivem sociálně-kulturní flexibility k jeho relativizaci. Stále znovu se tedy objevuje otázka, do jaké míry je třeba brát vážně přání smrtelně nemocného pacienta, aby mohl zemřít.

Je zřejmé, že téma eutanazie nepředstavuje výzvu pouze z pohledu etiky a medicíny, ale ve velmi významné roli zde vystupuje i právo, jehož úkolem je vypořádat se s požadavkem společenských i politických diskusí a se snahou o prosazení legislativní reformy a vymezit pravidla a legislativní mantinely, která umožní umírajícím pacientům důstojně zemřít, avšak nezabaví křehké a zranitelné jednotlivce právní ochrany. Zejména je úkolem legislativy určit, do jaké míry má pacient právo do určení své smrti zahrnout lékaře a kdo a jak (zda lze urychlit či způsobit smrt) se má na ukončování života podílet. Eutanazie je bezesporu tématem, které se významně dotýká problematiky základních práv. Nalezneme zde střet práva na sebeurčení jednotlivce, autonomie jeho vůle, práva na lidskou důstojnost, práva na život či práva na nedotknutelnost osoby a zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení. Se zákazem mučení se příslovečně pojí otázka, do jaké míry pokračovat v léčbě pacienta a kdy již od ní upustit, neboť by dalšími léčebnými postupy pouze docházelo k „fatální medicínské tortuře“.

Do rozsáhlé problematiky eutanazie se snaží vnést světlo *Josef Kuře*, filosof zabývající se bioetikou a medicínou, docent a přednosta Ústavu lékařské etiky na LF MU v Brně a místopředseda Bioetické komise Rady pro vědu, výzkum a inovace, který je autorem publikace *Co je eutanazie. Studie k pojmu dobré smrti*, vydané v nakladatelství Academia v roce 2018. Jak název napovídá, publikace se nezabývá analýzou důvodů pro a proti, ale termínem eutanazie a tím, co jí vlastně rozumíme. Kniha tedy ukazuje různé významy, v nichž se pojem eutanazie používá, a především artikuluje požadavek ujasnit si otázku, co je to eutanazie, neboť koncept eutanazie je velmi široký a má různě úzké či široké sémantické výměry, neexistuje tedy shoda na jeho obsahu.² Cílem publikace je pojem eutanazie

1 DWORIN, Ronald. *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. Vintage; Reprint edition, 1994, překlad autora publikace.

2 Z tohoto důvodu autor také upozorňuje na nutnost přistupovat obezřetně k průzkumům veřejného mínění o legalizaci eutanazie,

definovat, a tím přispět do procesu utváření legislativní reformy, kterou vyžadují široké skupiny pacientů, lékařů, právníků a zákonodárců.

Publikace *Co je eutanazie* je rozdělena do osmi kapitol, kterými postupuje jednotící linka směřující k vyjasnění mnohovýznamnosti pojmu. Kniha nejprve zasazuje pojem eutanazie do kontextu, kdy eutanazie rozebírá jako otázku dotýkající se jedince, společnosti i medicíny a rozebírá jednotlivé aspekty mnohoznačnosti pojmu. Následuje sémantická analýza pojmu, jejímž záměrem je ukázat, v jakých jednotlivých významech se pojem používá – a to zejména s ohledem na jeho převažující pojetí v diskusích. Následuje kapitola věnující se definici eutanazie, která se věnuje jednotlivým tendencím vývoje pojmu, kdy autor apeluje na upuštění od užívání pojmu pasivní eutanazie a další pojmy koriguje. Závěrem knihy je shrnuta sémantická analýza do tří modelů a autor nabízí vlastní sémantické řešení problému eutanazie.

Mezi tradiční roli medicíny patří život zachraňovat, nikoli brát. Nyní však, mnohem více než dříve, platíme daň za vyspělost medicíny a vědecký pokrok, díky nimž jsme medicínsky schopni výrazně prodloužit délku života. Zároveň však pomocí technologií dochází k instrumentalizaci člověka, kdy volbou různých terapeutických postupů je možné udržovat vitální funkce bez ohledu na člověka, čímž dochází k deprivaci lidské důstojnosti. Lidská důstojnost, jako základní přirozené právo každého jedince, nabývá obrysů právě v situacích, kdy je porušována.³ Do popředí zájmu se proto dostává otázka hledání rovnováhy mezi kvalitou a kvantitou života. Kniha především upozorňuje na užívání technologií „na půli cesty“, které udržují pacienta mezi životem a smrtí, ale nenesou v sobě naději na zlepšení pacientova stavu. Užívání technologií na půli cesty, k němuž vede především medicínský heroismus, představuje významný problém sociální etiky, kdy medicínský přínos nekoresponduje ani s ekonomickou náročností. Autor v knize upozorňuje také na specifika českého prostředí, ve kterém silně přetrvává medicínský paternalismus, který se dále pojí s intenzivní forenzifikací medicíny. Dle současné právní úpravy a rozhodovací trestněprávní praxe jednoznačně plyne požadavek léčit co nejvíce, neboť přetrvává postoj, že za smrt musí vždy někdo nést odpovědnost. Takový postoj však jen stěží respektuje lidskou důstojnost a další základní lidská práva.

I z tohoto pohledu je legislativní úprava velmi nedostačující. V České republice lékař nemá oporu v rozhodnutí pacientovi neposkytovat v medicínsky bezvýchodné situaci postupy, které mu nepomohou, ale pouze narušují jeho lidskou důstojnost. Ustoupit od tzv. marné léčby povoluje pouze doporučení České lékařské komory. Naopak jiné státy se k eutanazii staví příměji. Eutanazie je legalizována ve třech státech Evropy,⁴ v Kanadě a v některých státech USA.⁵ Ve Švýcarsku, jak bývá často mylně uváděno, eutanazie legální není, ale je pouze dekriminalizováno asistované sebeusmrcení. Všechny státy, které k dekriminalizaci eutanazie přistoupily, mají společné jednoznačné vymezení pojmu. Například v zemích Beneluxu je definice eutanazie naprosto zřejmá, kdy je jí míněno

neboť každý si pod tímto pojmem představuje jiné medicínské postupy. Tento svůj skeptický postoj autor dokazuje také průzkumem provedeným mezi studenty prvního ročníku Lékařské fakulty, kteří měli formulovat definici pojmu eutanazie.

³ Srov. také přístup k lidské důstojnosti v kontextu medicínské etiky u H. Biggse, dle něhož „Lidská důstojnost existuje právě v situacích, kdy je narušována [...] Nikoliv v kontextu války a násilí, ale v kontextu moderní medicíny. Jeden z mnoha způsobů, jak může být lidská důstojnost porušována, souvisí se způsobem umírání.“ Viz BIGGS, Hazel. *Euthanasia, death with dignity, and the law*. Portland: Hart Publishing, 2001, s. 165–173.

⁴ Jedná se o státy Beneluxu.

⁵ Ve Spojených státech lékařsky asistované usmrcení dovoluje legislativa Oregonu, Washingtonu, Vermontu, Kalifornie, Colorado a Washingtonu D. C.

„přímé usmrcení pacienta lékařem na pacientovu žádost“. Vytvoření definice předcházely dlouhé debaty a nyní se i Česká republika nachází v kritickém období, kdy je zapotřebí rozhodnout, zda tradiční prohibici ponechat nebo rozvolnit – a tedy i přistoupit k vyjasnění problematického mnohovýznamového pojmu.

Etymologie termínu vychází z řeckého slova *Euthanos* (ευθάνατος), tedy dobrá smrt.⁶ Z tohoto pojetí vychází také legislativní definice eutanazie užívaná státy Beneluxu, která je založena na ukončení nesnesitelného utrpení. Je tedy užito subjektivní kritérium, které nelze verifikovat. Na druhé straně existují přístupy usilující o objektivizaci podmínek eutanazie, které odkazují na terminální stádium choroby. V kapitole věnující se definici eutanazie autor představuje 20 typů eutanazie. Jednotlivé typy zohledňují jednotlivé klinické situace a jejich specifčnost, s ohledem na medicínské postupy, participaci pacienta, podílející se osoby nebo stádium nemoci. Tyto jednotlivé typy vystihují širokost spektra eutanazie, a tedy i nutnost pojem definovat. Je nesporné, že právní vakuum, nese pouze negativní důsledky. V rámci definic eutanazie je zařazena také podkapitola obsahující vybrané základní definice eutanazie, jak byly v nedávné době publikovány ve významných encyklopediích, učebnicích a profesními institucemi. Autor ukazuje, jak pod vlivem rozvoje medicínských technologií, vznikem legislativních definic a výsledkem odborných diskusí došlo k zpřesnění definice a k pečlivé diferenciaci.

Autor se v průběhu celé publikace věnuje jednotlivým stěžejním pojmům spojovaným s eutanazií. V závěru potom dospívá k vlastnímu pojetí, kdy ilustruje tři lexikologicky různě obsáhlá vymezení. První, nejšířší a nejméně přesný, pojem vymezuje jako vnější asistovanou smrt. Jedná se o situaci, kdy se na smrti podílí další osoba, přičemž absentuje další specifikace. Užití pojmu vnější asistovaná smrt je tedy pro svou nejednoznačnost zcela nevhodné, neboť nepřispívá k smysluplné diskusi. Vně pojmu vnější asistovaná smrt se nachází pojem pasivní a aktivní eutanazie, který v sobě nese podvojně pojetí. Pojem umožňuje odlišit zabití od sebeusmrcení, ale již nerozlišuje upuštění od marného postupu a záměrné usmrcení letální dávkou. Jakákoli diskuse se tedy užitím pojmu aktivní a pasivní eutanazie rozpadá na dvě diskuse o dvou eutanaziích. Posledním, nejužším pojmem je dobrovolná eutanazie, kterou představuje záměrné ukončení života pacienta na jeho opakovanou a přímou žádost. Z tohoto pojetí vychází teze, že pasivní eutanazie neexistuje,⁷ neboť jí je pouze odstoupení od marné léčby. Dobrovolná eutanazie vyžaduje aktivní chování – a to jednak ze strany pacienta, jednak ze strany lékaře. S ohledem na přesné a úzké pojetí autor publikace tento pojem považuje za nejpřijatelnější pro diskusi o eutanazii.

V souvislosti s eutanazií kniha neopomíná také další související pojmy, které definuje, kriticky analyzuje a nabízí jejich korekci. Vedle již uvedené pasivní eutanazie, která by měla být ponechána pouze ve svém historickém kontextu, autor zpochybňuje také správnost často užívaného pojmu marná léčba. Z logiky plyne, že nic jako marná léčba neexistuje.

⁶ Přání zemřít dobrou smrtí provází lidstvo od nepaměti a v jednotlivých historických epochách se proměňovalo také nazírání na podobu dobré smrti. Ve středověku bylo za nejhorší považováno zemřít ve spánku, neboť spící člověk si smrt neuvědomuje a není připraven, kdy totéž platilo o náhlé či nenadálé smrti. Naopak v antickém Řecku byla dobrá smrt spojena se smrtí doma, v kruhu blízkých, s níž se pojila možnost se rozloučit. Od 18. století do pojetí smrti značně zasáhl počátek podávání léků a oprostění od bolesti a vědomí. Nyní jsme dospěli až do doby, kdy je smrt společensky a kulturně tabuizovaná a dochází k technizaci a institucionalizaci umírání.

⁷ Jak již bylo naznačeno, publikace pléduje pro upuštění od užívání pojmu pasivní eutanazie, který se objevil v 70. letech a nyní již byl všeobecně překonán. V odborných debatách, jak je autor v publikaci sleduje, bylo dosaženo názoru, že pasivní eutanazie neexistuje, neboť eutanazie může být pouze dobrovolná. Nucená eutanazie je vždy vraždou.

Léčba je buď přínosem, protože léčí symptomy, anebo je neléčí, a proto takový postup nelze nazvat léčbou, ale jen medicínskou marností. Autor proto navrhuje nahrazení termínu marná léčba termínem medicínsky marný postup. Dále bylo zjištěno, že existuje významný rozdíl mezi usmrcením a ponecháním zemřít, proto postupy paliativní péče s eutanazií ztotožňovat nelze. Publikace zároveň opouští termín asistovaná sebevražda jako další nonsens, neboť existuje rozdíl mezi vraždou a usmrcením sama sebe, a navrhuje užívat termín asistované sebeusmrcení. Konečně autor nabízí také definici pojmu eutanazie jako dobrovolné vyžádané smrti způsobené lékařem na trvalou žádost pacienta.

Publikace *Co je eutanazie* přináší objektivizující pohled na problematiku eutanazie, přičemž neustále usiluje o neutrální stanovisko. Autor, aniž by zaujímal určitý postoj pro zavedení eutanazie, apeluje na přesnější legislativní vymezení, které dovolí předcházet nedůstojným situacím nebo nezákonným jednáním stejně jako neoprávněným trestním stíháním. Kniha opakovaně zdůrazňuje, že bez příslušné definice nelze přistoupit k žádné diskusi či regulaci, neboť pod pojem eutanazie může být zařazena široká škála medicínských postupů, které jsou běžně přítomné v rozhodování na konci života.

Sám autor připouští limity svého cíle sjednotit definice problematiky, neboť jeho součástí je nutnost se všeobecně shodnout a používat termíny homogenně. Takový výsledek považuje za téměř nemožný, neboť by jím došlo k umenšení mediální přitažlivosti jednoho z obzvláště kontroverzních témat, které se zpravidla vyznačuje velmi spektakulárními příběhy. Na druhou stranu lze usilovat alespoň o vymezení termínu v odborném kontextu, a to především s ohledem na vytvoření právního rámce odpovídajícího závažnosti tématu.

Ačkoli se představovaná publikace zaměřuje především na medicínský a společenský kontext eutanazie, má svůj neoddiskutovatelný přínos také na poli práva. Přehledné sémantické zpracování pojmu eutanazie, stejně jako rozebrání jednotlivých typů eutanazie a kritické rozebrání souvisejících pojmů, představuje významný přínos do diskuse o regulaci a uchopení poslední etapy lidského života. Na počátku každé relevantní diskuse o lidských právech i smysluplného legislativního procesu musí dojít k vyjasnění základních pojmů. A právě v této oblasti je publikace *J. Kuřete* jednoznačným přínosem.

Martina Baráková*

Levitsky Steven – Ziblatt Daniel. *How Democracies Die*. Penguin Random House, 2018, 312 s.

Mrazení či nemožnost usnout v důsledku přečteného si obvykle spojujeme s literaturou krásnou, případně s některými tituly literatury faktu. Holocaust by toho mohl být příkladem. Někdy se to však může přihodit i titulu společenskovědnímu. Alespoň taková je má zkušenost s knihou harvardských profesorů *S. Levitskyho* a *D. Ziblatta* *How Democracies Die*, s podtitulem *What History Reveals about Our Future*.

* Mgr. Martina Baráková, doktorandka katedry Ústavního práva a politikologie na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. E-mail: marti.barakova@gmail.com.